

УДК 94(367).02+929.732

Сильвія Маршалек (Краків, Польща)

АМБІТНИЙ ЗРАДНИК ЧИ ШАНОВАНИЙ СПІВПРАВИТЕЛЬ? ВОЄВОДА СВЕНЕЛЬД У КОНТЕКСТІ ПОЛІТИКИ ПЕРШИХ РЮРИКОВИЧІВ

Дана робота є спробою розглянути фактичну роль воєводи Свенельда в державному організмі на Русі X ст. Аналіз джерел та історичного контексту може допомогти зобразити постать Свенельда та загалом історико-політичне тло його діяльності. Виняткова кар'єра цього воєводи скандинавського походження та неоднозначні свідчення текстів створюють певний універсальний образ особистості, аналоги котрої можна знайти в історії інших держав, що створювалися в той час.

***Ключові слова:** середньовічна Русь, X століття, воєвода Свенельд, варяги, скандинави на Русі, Рюриковичі.*

Образ воєводи Свенельда, котрий відіграв значну роль в історії Русі протягом X ст., отримав багато, часом антонімічних інтерпретацій. Контroversійність, пов'язана з аналізом контексту присутності воєводи в історичному наративі, з'явилася в результаті досліджень руських літописів у XX ст. Як наслідок, історики почали відходити від дослівного трактування тексту, вдавшись до поглибленого осмислення діяльності Свенельда. Відбулася поляризація думок щодо цієї неоднозначної, однак поза сумнівом, впливової постаті. Головною метою даної праці є презентація і критичний аналіз різних оцінок воєводи. Робота здійснюватиметься на основі всебічного аналізу основного джерела інформації про Свенельда – «*Повісті временних літ*» (далі – ПВЛ).

Першим завданням є проблема автентичності і відбору даних. Зрозуміло, що ця проблема не нова¹. Неминучим є сприйняття будь-якого тексту через названі дві категорії. У випадку літопису, його видова особливість впливає на зміст. Від своїх відповідників у Візантії і середньовічній Західній Європі – хронік та анналів – його відрізняла чіткіше окреслена легендарна специфіка. Серед попередніх дослідників тексту ПВЛ² як історичного джерела існувала згода щодо поділу матеріалу на

¹ Данилевский И. Н. Повесть временных лет: герменевтические основы источниковедения летописных текстов / И. Данилевский. – М. : Аспект-Пресс, 2004. – С. 6.

² Шахматов А. А. Повесть временных лет и ее источники / А. Шахматов // Труды отдела древнерусской литературы (далі – ТОДРЛ). – М. ; Л., 1940. – Т. IV.– С. 34; Приселков М. Д. История русского летописания XI–XV вв. / М. Приселков. – СПб. : Изд-во «Дмитрий Буланин», 1996. – С. 58–59; Лихачев Д. С. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. Лихачев. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1947. – С. 76–93; Его же. «Повесть временных лет»: Историко-литературный очерк / Д. Лихачев. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – Ч. II. – С. 84–96.

суб'єктивний і об'єктивний. На підставі такої критичної оцінки базувалася імовірність конкретних елементів переказу літописця³. Така парадигма, однак, значно обмежувала можливості вчених різних напрямів, що в результаті спричинило розвиток нових методів пізнання відображеної у літописі реальності⁴. На сьогодні текст ПВЛ розглядається як невід'ємна частина історичного процесу, який дозволяє відтворити культурний контекст, будучи носієм певної концепції, а не збором окремих фактів. Його відчитування та відділення може, з однієї сторони, вплинути на ускладнення обробки та відбору інформації, з іншої – на значну модифікацію одержаних результатів. Варто також зазначити, що, у зв'язку з постійним розвитком історичної науки, XXI століття дозволяє також здійснювати щораз глибший порівняльний аналіз, котрий є обов'язковим для сучасного дослідника.

Перш ніж перейти до аналізу джерела, варто актуалізувати питання його характеристик. Серед літературних рис літопису, котрі слід урахувати при критичній роботі з текстом, – колективний характер авторства⁵, варіативність⁶, компіляційність⁷, помітна ідеологічність⁸, яскраво виражений християнський аспект⁹, збереження характерного літературного етикету¹⁰, вставки¹¹, що порушують логічність тексту, вплив усної народної творчості¹² як і початково усна форма самого переказу¹³. Перша із вказаних особливостей проявляється у злитті версії тексту до його редакцій та доповненнями новими елементами і темами¹⁴. Друга риса у певному сенсі є результатом першої – у зв'язку із втручанням в оригінальний зміст постають нові його варіанти¹⁵. Третя відмінність – компілятивність, значною мірою сприяє варіативності та творенню чергових версій тексту¹⁶. ПВЛ не лише є компіляцією, але й збереглася у повному обсязі як частина більшого літописного зведення – Лаврентіївського літопису XIV ст. Наступні дві риси – ідеологічність та яскраво виражений християнський аспект – мають подібність. Часто у зв'язку зі своїми переконаннями літописець наважувався на додавання або упущення конкретних даних¹⁷. У певному сенсі неписаний середньовічний літературний етикет, який засвідчував майстерність автора, також впливав на остаточний вигляд тексту через позначення дидактичного виміру переказу у вигляді коментаря¹⁸. Вставки можна визначити завдяки проникливому аналізу літопису,

³ Данилевский И. Н. Указ. соч. – С. 6.

⁴ Там же.

⁵ Лихачев Д. С. «Повесть временных лет»: Историко-литературный очерк / Д. Лихачев. – СПб. : Наука, 1996. – Изд. 2-е. – С. 290.

⁶ Там же. – С. 291.

⁷ Там же. – С. 296.

⁸ Там же. – С. 294.

⁹ Там же. – С. 296.

¹⁰ Там же. – С. 292.

¹¹ Там же. – С. 299.

¹² Там же. – С. 274.

¹³ Там же. – С. 290.

¹⁴ Там же. – С. 291.

¹⁵ Там же.

¹⁶ Там же. – С. 292.

¹⁷ Там же. – С. 298.

¹⁸ Там же. – С. 297.

вони виявляються у складних для перевірки деталях або вкладеннях епічних мотивів¹⁹. Останні дві особливості пов'язані з усною творчістю, характеристика котрої є необхідною для вмілого виявлення її елементів і відокремлення їх від історичної інформації.

Це теоретичне підґрунтя необхідне для аналізу змісту тексту і контексту, пов'язаного з присутністю воєводи. Вона припадає на період спільного володарювання Олега та князів Ігоря, Святослава і Ярополка як союзників пануючої влади. Свенельд (у різних джерелах під версіями – Свѣнальдь, Свѣнгельдь, Свѣнгелдь, Свѣньгельдь, Свенгельд, Свентелд²⁰) згадується на тлі іноді бурхливих подій у ПВЛ загалом десять разів²¹. Перша згадка міститься під 945 р. (літописний 6453 від біблійного створення світу), остання – під 977 р. (літописний 6485)²². У семи випадках його ім'я вжите у формі іменника, у двох – прикметника, один раз – як патронім. Серед цих згадок Нестор, котрому приписується авторство найстаршої частини літопису, двічі надає голос самому воєводи²³. На перший погляд, видається, що це досить скромний матеріал для дослідження, але така кількість згадок з огляду на позадинастичний статус²⁴ постаті Свенельда, є винятковою. Це дозволяє поставити питання: ким насправді був Свенельд?

Зміст літопису дає дві відповіді на це питання: пряму та опосередковану. Безпосередньо Свенельд двічі згадується як воєвода (945 і 972 рр.)²⁵. Окрім того, у ПВЛ міститься інформація й про його реальний вплив. Реконструювати її можна через аналіз фрагментів літопису. Вперше у Нестора Свенельд названий князівським дружинником²⁶: «В лѣто 6453. В се же лѣто рекоша дружина Игоръеви: Отроци Свѣньльжи изодѣлися суть оружьемъ и порты, а мы назн. Поиди, княже, с нами в дань, да и ты добудеши и мы. И послуша ихъ Игорь [...]»²⁷. За літописом, військо Ігоря скаржилося керівникові на свої обладунки й матеріальні умови, беручи за приклад воїнів на службі воєводи Свенельда. Це повідомлення свідчить однозначно про два факти: по-перше, володіння військовими формуваннями не було винятковістю для князя; по-друге, дохід

¹⁹ Там же. – С. 299.

²⁰ Срезневский И. И. Чтенія о древнихъ русскихъ лѣтописяхъ / И. Срезневский // Записки Императорской академіи наукъ. – СПб. : Типографія Императорской академіи наукъ, 1862. – Т. II. – Приложение № 4. – С. 4.

²¹ Повесть временных лет (далі – ПВЛ) / [подготовка текста, перевод, статьи и комментарии Д. С. Лихачева ; под ред. В. П. Адриановой-Перетц]. – СПб. : Наука, 1996. – Изд. 2-е. – С. 26, 27, 28, 34, 35.

²² Варто зауважити, що датування Нестора неодноразово зазнавало критики: Щавелев А. С. Две «карьеры» функционеров раннего государства: воєвода Свенельд и Хёвдинг Торольв Квельдульссон / А. Щавелев // Вестник Нижегородского университета им. Лобачевского. – 2013. – № 4 (3). – С. 73; Минакова Э. А. Древнерусская элита первой половины X в.: «Конуш» или воєвода Свенельд / Э. Минакова // Рюрик: Исторические статьи и публикации. – Орел : Издатель А. В. Воробьев, 2003. – С. 57.

²³ ПВЛ. – С. 28, 35.

²⁴ Артамонов М. И. Воєвода Свенельд / М. Артамонов // Культура Древней Руси: посвящается 40-летию научной деятельности Н. Н. Воронина. – М. : Наука, 1966. – С. 30.

²⁵ ПВЛ. – С. 27, 35.

²⁶ Як зауважив Михайло Свердлов, дружина становила збройні сили, підпорядковані лише безпосередньо князеві, перебуваючи на його утриманні – «дружина», а у випадку воєводи Свенельда маємо справу з людьми, які перебували на службі – «отроци» (Свердлов М. Б. Домонгольская Русь: Князь и княжеская власть на Руси VI первой трети XIII в. / М. Свердлов. – СПб. : Академический проект, 2003. – С. 270).

²⁷ ПВЛ. – С. 26.

воеводи міг перевищувати дохід князя. Це досить неочікувана інформація як на першу згадку. Отож, у тексті Першого Новгородського літопису Свенельд з'являється ще 922 р.²⁸, на початку самостійного панування Ігоря. Сумнівною, однак, є його присутність у структурі новоствореної держави з огляду на факт того, що у мирному договорі між об'єднаними силами Святослава Ігоревича та візантійців, укладеному 971 р., Свенельд зазначений після князя, тоді як у попередньому договорі Ігоря 944/945 р.²⁹ подібної згадки немає. Інформація з'являється за доволі нещасливих обставин, коли, керований бажанням задовільнити потреби своїх воїнів, Ігор вирішив стягнути додаткову данину з древлян, що в результаті призвело до його смерті³⁰. Мотив переконання князя дружиною до подібних дій з причин браку відповідних благ викликає здивування, адже зовсім недавно на Русь було привезено награване в результаті походу на Константинополь³¹. Російський хозаролог Михайло Артамонов, на основі так званої єврейсько-хозарської кореспонденції, дійшов висновку, що незрівнянно більший масток Свенельда був результатом його участі в походах на Закавказзя, яке в той час перебувало під впливом арабів³². Цей погляд, однак, зважаючи на дуже гіпотетичний його характер, складно назвати переконливим.

Вдруге бачимо Свенельда вже після трагічної смерті Ігоря. Він зберіг своє давнє становище при княгині Ользі та її малолітньому синові Святославу: «Вольга же бяше в Киевѣ съ сыномъ своимъ съ дѣтьскомъ Святославомъ, и кормилецъ его Асмудъ, и воевода бѣ Свѣнелдъ, – то же отецъ Мистишинъ»³³. Саме в цьому фрагменті Свенельда вперше названо воеводою. Цікаво, що, окрім нього, Нестор назвав і князівського опікуна Асмуда. Імена обох вказують на їхнє північне походження³⁴. Можна їх ідентифікувати зі староскандинавськими відповідниками *Ásmundr*³⁵ і *Sveinaldr*³⁶. У зв'язку зі специфікою правлячої династії, члени котрої самі мали варязьке коріння³⁷, факт збереження статусу Асмудом і Свенельдом та їхнє безперечне

²⁸ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов (далі – НПЛ) / [под. ред. и с предисловием А. Н. Насонова]. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – С. 109.

²⁹ У ПВЛ під 6453/945 р. з'являється така інформація: «Присла Романъ, и Костянтинъ и Степанъ слы к Игореву построити мира первого. Игорьъ же глагола с ними о мирѣ» (ПВЛ. – С. 24). Однак відомо, що Роман І Лакапін, який правив спільно із синами Костянтином та Стефаном у Візантії, був детронізований ними ще в грудні 944 р. Згодом згаданих організаторів перевороту скинув усунений від влади законний василевс Костянтин VII Багрянородний.

³⁰ ПВЛ. – С. 27.

³¹ Артамонов М. И. Указ. соч. – С. 31.

³² Там же. – С. 32.

³³ ПВЛ. – С. 27.

³⁴ Значна частина дослідників прямо називає Свенельда норманом або скандинавом (Артамонов М. И. Указ. соч. – С. 31; Рыбаков Б. А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. / Б. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – С. 184, 326, 327, 384; Его же. Древняя Русь: Сказания, былины, летописи / Б. Рыбаков. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 180; Duczko W. Ruś Wikingów / W. Duczko. – Warszawa : TRIO, 2007. – S. 107, 199). Відомі й діаметрально протилежні погляди (Шайкин А. А. Окружение князя в «Повести временных лет» / А. Шайкин // ТОДРЛ / [отв. ред. Н. В. Поньрко]. – СПб. : Наука, 2009. – С. 281).

³⁵ Мельникова Е. А. Скандинавские рунические надписи. Новые находки и интерпретации, тексты, перевод, комментарий / Е. Мельникова. – М. : «Восточная литература» РАН, 2001. – С. 211.

³⁶ Duczko W. Op. cit. – S. 199.

³⁷ Ibidem. – S. 7, 12, 97, 107, 167, 213; Артамонов М. И. Указ. соч. – С. 31; Лебедев Г. С. Эпоха викингов в Северной Европе и на Руси / Г. Лебедев. – СПб. : Евразия, 2005. – С. 583.

зближення з князівським домом не викликає подиву. Натомість, безсумнівно, загадковим є питання про те, яким був реальний вимір становища воєводи. Чи, згідно з існуючим визначенням, він був командувачем руського війська³⁸? Можливо, з часом це окреслення втратило актуальність. Загадковість і неточність текстів джерел дозволяють у цьому плані полемізувати. Згідно з деякими припущеннями, воєвода володів керівними повноваженнями в молодій руській державі, котрі міг би виконувати князь, якби очолював військо³⁹. На думку Бориса Рыбакова, воєводи очолювали варязькі підрозділи⁴⁰. Варто зауважити, що, з огляду на його прерогативи, воєвода міг володіти значною від князя незалежністю, особливо протягом X ст.⁴¹ Частина істориків, висвітлюючи це питання, формулювала тезу про належність Свенельда до князівського прошарку⁴². Проте зазначені аргументи не дозволяють підтримати такий сміливий і однозначний висновок. Літопис також нотує родинні зв'язки Свенельда, зокрема повідомляє, що той мав сина – Мстишу. Варто зазначити, що ім'я варязького нащадка має, без сумніву, слов'янське походження.

У третій згадці Нестор цитує самого Свенельда: «В лѣто 6454 Ольга съ сыномъ своимъ Святославомъ, сбора вои много и храбры, и иде на Деръвську землю. И изидоша деревляне противу. И сънемъшемася обѣма полкома на скупь, суну копьемъ Святославъ на деревляны, и копье летѣ сквозѣ уши коневы, и удари в ноги коневы, бѣ бо дѣтескъ. И рече Свѣнелдъ и Асмолдъ: “Князь уже почаль, потягнѣте, дружина, по князѣ!”»⁴³.

Наступна поява Свенельда (946 р.) має виразне епічне забарвлення: образність, повторення та символічний характер, що могло б свідчити про запозичення з усної традиції. Після смерті чоловіка Ольга, разом з опікуном малолітнього Святослава, Асмундом (ім'я якого в даному фрагменті літопису отримало форму Асмольд), а також воєводою Свенельдом організували каральний похід проти древлян. Сутичка символічно починається із невдалого кидка списа малолітнім Святославом. Саме ця подія послужила Асмундові та Свенельдові мотивом заохочення війська до бою. Дана згадка є останнім переказом, що стосується воєводи та його становища за княгині Ольги.

Однією з найцікавіших є інформація про Свенельда в русько-візантійському мирному договорі 971 р.: «Равно другаго свѣщанья, бывшаго при Святославѣ, велицѣмъ князи русѣмъ, и при Свѣналдѣ, писано при Фелѣ синкелѣ и к Ивану, нарицаемому Цѣмьскию, царю гречьскому, въ Дерестрѣ, мѣсяца июля, индикта въ 14, в лѣто 6479»⁴⁴.

³⁸ Згідно з визначенням «Тлумачного словника російської мови» С. І. Ожегова та Н. Ю. Шведова, «В Древней Руси и в некоторых славянских государствах: начальник войска» ([Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ozhegov.ru/slovo/5008.html>).

³⁹ Свердлов М. Б. Указ. соч. – С. 70–72, 83–83.

⁴⁰ Рыбаков Б. А. Мир истории. Начальные века русской истории Б. Рыбаков. – М. : Молодая гвардия, 1984. – С. 67.

⁴¹ Шайкин А. А. Указ. соч. – С. 281.

⁴² Лушин В. Г. Свенельд: князь или воевода? / В. Лушин // Историко-археологические записки. – Ростов-на-Дону: ЗКМ, 2009. – Т. 1. – С. 45; Соловьев А. В. Был ли Владимир Святой правнуком Свенельда? / А. Соловьев // Записки русского научного института в Белграде. – 1941. – № 16–17. – С. 35.

⁴³ ПВЛ. – С. 28.

⁴⁴ Там же. – С. 34.

Оригінальний текст трактату включений у головний зміст літопису. Хоча не володіємо документом грецькомовного оригіналу договору, в «*Історії*» Лева Диякона⁴⁵, котра є синкретичним описом подій, підтверджено факт укладення миру. Інтригує факт, що документ з руської сторони підписаний двома особами – князем Святославом та Свенельдом. Для деяких дослідників, які дотримуються думки про династичне коріння воєводи, дана інформація слугувала незаперечним підтвердженням їхніх концепцій. Хоча складно без зауважень і сумнівів прийняти цю позицію, сам механізм певного виду співуправління не був чужим для скандинавських правлячих родів⁴⁶. Присутні у Києві варяги Аскольд і Дір, зокрема⁴⁷, також ділили владу⁴⁸. З огляду на обмежену кількість джерельного матеріалу, винятково складною виглядає однозначна оцінка цього явища.

Наступна інформація про Свенельда, котра з'явилася напередодні загибелі князя Святослава 972 (6480) р., вказує на кульмінаційний момент у кар'єрі воєводи: «Створив же миръ Святославъ съ греки, поиде в лодьяхъ к порогомъ. И рече ему воевода отень Свѣналдъ: “Поиди, княже, на конихъ около, стоятъ бо печенѣзи в порозѣхъ”. И не послуша его и поиде в лодьяхъ»⁴⁹.

Воєвода радив своєму володарю як повертатися з походу. Однак князь не скористався порадою, обрав коротшу дорогу – водою. Ту, як і припускав Свенельд, пильнували печеніги, котрі, на повідомлення про військову здобич і незначну кількість війська Святослава, заблокували прохід. Князь був змушений зимувати у гирлі Дніпра, а пізніше, при спробі пройти до Києва, зазнав атаки печенізького хана Курі. Після вбивства Святослава, згідно з літописом, Куря зробив з його черепа чашу⁵⁰. Про напад кочівників на військо руського князя, котре було розгромлене, повідомляв також Лев Диякон⁵¹, хоча в його «*Історії*» немає сюжету про чашу з черепа противника. Вартий уваги факт, що Святослав залишився без підтримки воєводи, котрий, імовірно, обрав шлях сушею⁵². Не відомі подробиці володаревого рішення, натомість Свенельд після його смерті наважився на повернення до Києва: «Свѣналдъ же приде Киеву къ Ярополку»⁵³.

⁴⁵ Leonis Diaconi, Caloënsis Historiae Libri Decem et liber de velitatione bellica Nicephori Augusti / [rec. C. V. Nasii]. – Bonnae : Impensis ed. Weberi, 1828. – P. 155. Лев Диякон згадує також одного з командувачів Святослава, котрий був третьою особою у державі, а його ім'я грецькою звучить як Σφέυκελος (Leonis Diaconi. – P. 144). Згідно з переказом «повалений», «упав на спину», що означало його загибель на полі бою. З'явилася, однак, концепція, що подібний опис може засвідчувати й важке поранення (Щавелев А. С. Указ. соч. – С. 73). Це питання, однак, потребує подальших досліджень.

⁴⁶ Ще за життя Гаральда Прекрасноволосого статус співправителя отримав його син Ейрік Кривава Сокира. Аналогічні приклади неодноразово траплялися серед норвезьких правителів.

⁴⁷ ПВЛ. – С. 14.

⁴⁸ Лушин В. Г. К вопросу о возможных истоках предполагаемой древнерусской диархии // Историко-археологические записки. – Т. I. – Ростов-на-Дону : ЗКМ, 2009. – С. 72.

⁴⁹ ПВЛ. – С. 35.

⁵⁰ Там же. Див. також: Pavliuk A. Wytwarzanie pucharów z ludzkich czaszek na podstawie starożytnych i średniowiecznych źródeł // Societas Historicorum. – nr 69. – 2016. – S. 11.

⁵¹ Leonis Diaconi, Caloënsis. – P. 157.

⁵² Артамонов М. И. Воевода. – С. 33.

⁵³ ПВЛ. – С. 35.

Згідно з Нестором, правління найстаршого сина Святослава Ярополка розпочалося 973 (6481) р.⁵⁴, причому Свенельдові вкотре вдалося зберегти своє становище⁵⁵. Однак, це швидко змінилося. Вже 975 (6483) р. літопис інформував про загострення відносин між сином Святослава Олегом, князем древлян, та іншим сином воєводи Свенельда Лютим, котрий також носив слов'янське ім'я: «В лѣто 6454. Ловѣ дѣющую Свѣналдичю, именемъ Лють; ишедь бо ис Киева гна по звѣри в лѣсѣ. И узрѣ ѿ Олегъ, и рече: “Кто се есть?” И рѣша ему: “Свѣналдичь”. И заѣхавъ, уби ѿ, бѣ бо ловы дѣя Олегъ»⁵⁶.

Під час полювання дійшло до смерті одного з двох відомих нам синів воєводи. Захопившись полюванням, Лют вторгся в землі, котрими володів Олег, що порушило права князя⁵⁷. Така зневага для Олега Святославовича виявилася винятково важкою і він намірився помститися Лютові. Відома й реакція Свенельда на конфлікт: «И о томъ бысть межю ими ненависть, Ярополку на Ольга, и молвяше всегда Ярополку Свѣналдъ: “Поиди на брать свой и прими волость его” хотя отмъстити сыну своему»⁵⁸.

У наведеній цитаті ПВЛ відображений існуючий в усній традиції переказ про намовляння керованого бажанням помсти Свенельдом довірливого Ярополка. Однозначно, мотивом був стимул отримання землі та влади над землями князя Олега. Через два роки, у 977 (6485) р.⁵⁹, воєводи вдалося спричинити ворожнечу між братами. До сутички дійшло неподалік міста Овруч, у землях древлян. Військові Ярополка вдалося розбити Олега, що викликало неконтрольований відступ князя, під час котрого зіштовхнутий з мосту до рову, він загинув. Це була перша висвітлена джерелами братовбивча війна між представниками родини Рюриковичів. Але на цьому події не закінчилися: Ярополк, зрозумівши мотиви і наслідки своїх дій, усунув від себе Свенельда, звинувачуючи в підбурюванні до помсти: «И приде Ярополкъ, надъ немъ плакася, и рече Свеналду: “Вижь, сего ты еси хотѣль!”»⁶⁰.

Це надзвичайно красномовне повідомлення, з одного боку, може виявляти його первинний усний характер, а з іншого – описує, як безповоротно закінчив кар'єру воєвода, адже це остання згадка літопису про нього. Людина, котра з'явилася на політичній арені раптово і несподівано, так само несподівано закінчила свій шлях. На думку декотрих дослідників, така позиція могла бути наслідком дій не на користь династії⁶¹. Так, зокрема, вважав Олексій Шахматов – російський історик, котрий уперше запропонував методика наукової критики текстів літописів⁶². Однак, здається, що запропонована ним у 1908 р. концепція надто довільно інтерпретувала окремі сюжети літопису та народну творчість у вигляді билин. Згідно з аналізом билин О. Шахматова, Свенельд був дідом Добрині – дядька зі сторони матері Володимира

⁵⁴ Там же.

⁵⁵ Артамонов М. И. Воєвода. – С. 33.

⁵⁶ ПВЛ. – С. 35.

⁵⁷ Артамонов М. И. Воєвода. – С. 34.

⁵⁸ ПВЛ. – С. 35.

⁵⁹ Там же.

⁶⁰ Там же.

⁶¹ Шайкин А. А. Окружение. – С. 282; Щавелев А. С. Две «карьеры». – С. 73.

⁶² Шахматов А. А. Разыскания о древнейших русских летописных сводах. – СПб. : Типография М. А. Александрова, 1908. – С. 340–378.

Святославовича. Батьком Добрині дослідник назвав Мстишу Люта, котрий, за його концепцією, був однією особою⁶³. Це прямо суперечить уміщеній у літописі інформації, наче батька Добрині звали Малк Любечанин⁶⁴. О. Шахматов був прихильником тези про існування ранішого зводу ПВЛ з XI ст., котрий не зберігся, а компіляція з усної традиції спричинили те, що образ воєводи Свенельда є неоднозначним⁶⁵. На праці та постулати О. Шахматова опирався російський філолог Олександр Шайкін, котрий сформував тезу про участь Свенельда у вбивстві трьох наступних представників правлячої династії: Ігоря, Святослава Ігоревича та Олега Святославовича⁶⁶. Він також звинуватив воєводу у зраді, інтерпретуючи його повернення до Києва як втечу з поля бою проти печенігів.

Подібні концепції існують й сьогодні⁶⁷, формуючи в певних колах популярну однак неоднозначну тенденцію. Це свідчить про досить схематичний образ воєводи і його діяльності. З однієї сторони, складно без критики сприймати текст літопису, з іншої – надто заглиблена інтерпретація не сприяє об'єктивному сприйняттю постатей та подій. Неймовірна кар'єра воєводи Свенельда та очевидність його особи не зводяться лише до окремого випадку, а створюють певний універсальний образ постатей, аналогі яких можна знайти в історії інших державних утворень, що формувалися у той період. Характеристика їхніх позиції та діяльності може зацікавити дослідників з різних галузей.

This work is an attempt to understand the actual role of the voivode Sveneld in the forming state organism of the 10th century Rus'. Source and context analysis can be helpful in outlining both Sveneld and the historical and political background. The exceptional career of this voivode with Scandinavian origin, as well as the ambiguous information contained in the texts, do not boil down to an individual case, but rather form a certain universal image of figures whose analogies can be found in the history of other emerging states of this period.

Key words: Rus', the Middle Ages, the 10th century, voivode Sveneld, Varangians, the Scandinavians in Rus', the Rurik dynasty.

⁶³ Там же. – С. 357.

⁶⁴ ПВЛ. – С. 33.

⁶⁵ Шахматов А. А. Разыскания. – С. 359.

⁶⁶ Шайкин А. А. Окружение. – С. 282.

⁶⁷ Щавелев А. С. Две «карьеры». – С. 74.